

O “smislu” narave, enigmi časa, večnosti in trenutku

(Sodobna kozmologija med fiziko in metafiziko, VIII. predavanje)

Ali lepota kot simetrija, harmonija, sorazmerje, kompleksnost ...
daje naravi/vesolju tudi *smisel*?

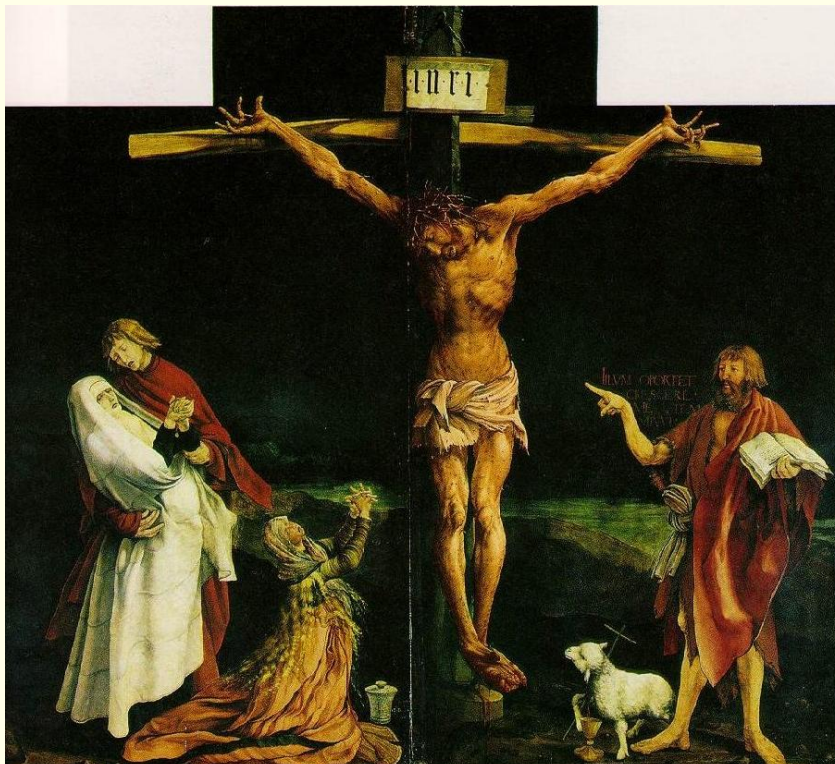

Véliká bibličná epopeja: Stvarjenje, Življenje, Sodba

Hieronymus Bosch: *Vrt naslad*, 1503-04, Prado, Madrid

Krščanska "Božja drama": Rojstvo, Smrt in Vstajenje

Matthias Grünewald, *Vstajenje*, Isenheimski oltar (deli), ok. 1515, Muzej Unterlinden, Colmar

Poslednji Smisel vesoljne narave in zgodovine v krščanski veri:
Večnost, nesmrtnost, odrešenje, blaženost ... ob koncu Časa

Jan van Eyck, *Gentski oltar* (1432), osrednji motiv: Jagnje božje iz *Razodetja*,
Sv. Bavo, Gent

Združljivost darvinizma s krščansko eshatologijo?

Filozof **Peter van Inwagen** (2003):

“Kot kristjan sem zavezan tezi, da je biološki svet proizvod razumnega načrta. Nisem pa zavezan nobeni zelo specifični tezi o tem načrtu, nobeni tezi o natančni narave povezave med Božjim duhom in strukturami organizmov. Nisem zavezan tezi, da je Bog oblikoval človeška bitja iz zemeljskega prahu. Nisem zavezan tezi, da je Bog načrtoval organizme podobno temu, kako človeški inženir načrtuje stroje [...] Darwinizem je nedvomno nekompatibilen z nekaterimi izmed teh zelo specifičnih tez [...] Teza, ki me zavezuje, pa je, da zemeljska biosfera obstaja, ker je Božja volja, da obstaja [...] V tem pomenu me je treba razumeti, ko v nadaljevanju zagovarjam tezo, da je Darwinovo pojmovanje evolucije kompatibilno s tezo, da so organizmi – komponente biosfere – proizvod razumnega načrta. To tezo bom imenoval ‘kompatibilizem’.”

Henri Rousseau–“Carinik”: *Uročníca kač*,
1907, Muzej Orsay, Pariz

Evolucija k “Točki Omega”

Pierre Teilhard de Chardin, odlomek iz knjige *Pojav človeka* (1948):

- “Val, ki smo ga začutili v sebi, ni nastal šele s prihodom v našo notranjost. Prihaja od zelo daleč – sprožil se je takrat kot svetloba prvih zvezd. Prihaja do nas, potem ko je med potjo že vse ustvaril. Osvajalni in raziskovalni duh, ki je že od nekdaj gonilo Razvoja, je hkrati njegova pradavna duša.” (slov. prev, str. 182)
- “Življenje raste z masovnimi učinki, s tem da meče v igro množice, ki napredujejo na videz brez vsakega reda. Milijarde kali in milijoni odraslih osebkov se bijejo, odrivajo in požirajo med sabo v bitki za to, kdo bo zavzel več in boljšega prostora. Kakšno očitno razsipanje in kakšna ostrina! Za nas skrivnost in pohujšanje, hkrati pa, če hočemo biti pravični, tudi tista velika biološka učinkovitost *boja za Življenje!*” (*ibid.*, 79).

Pri Chardinu je v *preteklosti* Življenje, Narava, “biosfera” – Bog kot Duh pa je šele v *prihodnosti*: dopolnjena “noosfera” v “Točki Omega”. (Chardin gnostik?)

Hieronymus Bosch:
*Raj, vzpon
blaženih*, 1504

Fizikalna eshatologija nesmrtnosti

Frank J. Tipler, matematični fizik, je napisal eno najbolj bizarnih knjig sodobne kozmologije *Fizika nesmrtnosti* (1994) s podnaslovom “Moderna kozmologija, Bog in vstajenje mrtvih”. Glavne zamisli te knjige, s katero naj bi “teologija postala veja fizike”, so naslednje:

1. Življenje se bo nadaljevalo v računalnikih, v virtualnem svetu, še milijone in milijarde let, še mnogo dlje, milijone milijard let.
2. Naši “potomci” (kiborgi, roboti ...) bodo postopoma, tudi z nanotehnologijo, poselili vso Galaksijo in nazadnje vse Vesolje, ki ga bodo tehnološko obvladovali (upravljali z gravitacijo ipd.).
3. Poskrbeli bodo, da bo vesolje “sklenjeno” in po 10^{18} letih bo prišlo do “velikega hreska” <*big crunch*>, vesoljne črne luknje.
4. Pred samim koncem, pičle 10^{-123} sekunde pred “Točko Omega” (cf. Chardin) se bo “vse ponovilo”, kajti procesiranje informacij se bo v sicer končnem času raztegnilo v neskončnost; in to je vstajenje v “virtualnem svetu”, ki pa je “za-sebe” čisto resničen.

Nota bene: Več kot o fiziki in kozmologiji nam Tipler pove o sami eshatologiji (zlasti “med vrsticami”), obenem pa (hote ali nehoti) zastavi tudi filozofsko vprašanje, kaj je primarno merilo časa: ali je to procesiranje informacij?

Se bosta v “Točki Omega” ponovila tudi NY-dvojčka?

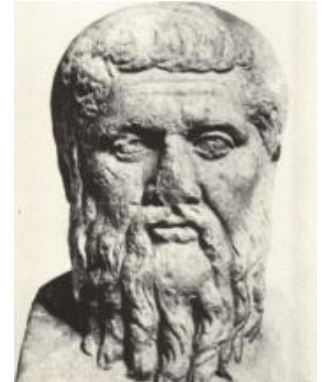
Čas kot “podoba večnosti”

Platon v *Timaju*: čas je “gibljiva podoba večnosti” oz. “veka” <*ajón*>, večnost/vek pa je *brezčasna sedanjost*, tj. večnost vesoljnega Uma, “sveta **idej**”, v katerem “deležijo” minljive čutne **stvari** našega sveta, vključno z nami – analogno kakor so **sence** “udeležene” zgolj v resničnosti stvari, ki jih osvetljuje Sonce, prispodoba najvišjega Dobrega/Enega.

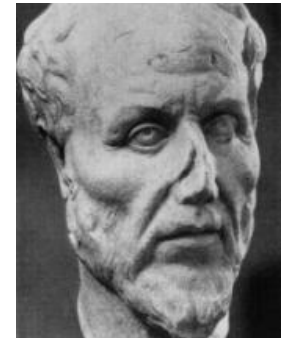
Platon nadalje pravi, da sta preteklost in prihodnost “nastali obliki časa”, ki ju “nepravilno prenašamo na večno bitnost” (tj., na um, svet idej); kajti večnosti “v skladu z resnično mislijo ustreza le ‘je’. ‘Bilo je’ in ‘bo’ je primerno izrekanje za postajanje, ki se dogaja v času.” (*Timaj*, 37cde)

Plotin v razpravi *O večnosti in času* (*Eneade*, III/7): “To torej, kar ni bilo in ne bo, ampak samo *je*, to, kar v svoji biti miruje, se ne spreminja v ‘bo’, niti se ni nikoli spremenilo, to je večnost.”

Večnost je v platonizmu ontološko resničnejša od časa, ki je zgolj njena “podoba”, toda to ne pomeni, da čas ni resničen, da je zgolj privid, iluzija, saj ravno “skozi čas” prehajamo in prihajamo k večnosti.

Platon
(427–347)

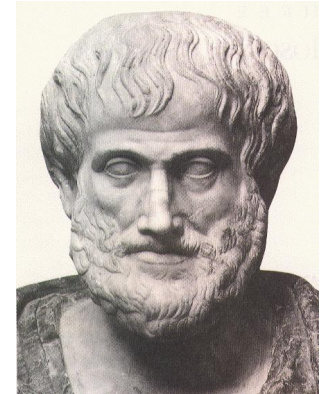

Plotin
(204 – 270)

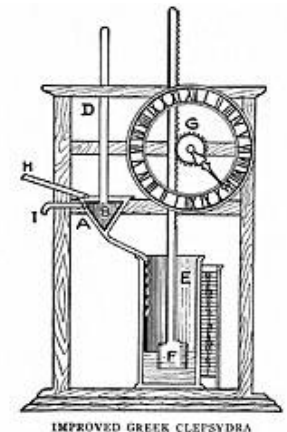
Čas kot “merilo gibanja in mirovanja”

Aristotel v *Fiziki* (IV. 10-14): čas je povezan z gibanjem <*kýnesis*> tj., s spreminjanjem, tako fizičnim kot psihičnim:

- “Kadar zaznamo *prej* in *pozneje*, pravimo, da je [potekel] čas. Kajti čas je prav to – število gibanja glede na *prej* in *pozneje*.”
- “Ker je čas merilo gibanja, bo tudi merilo mirovanja, saj je vsako mirovanje v času. [...] Vendar ne miruje vse negibljivo, marveč le tisto, ki mu je bilo gibanje odvzeto, čeprav se po naravi more gibati [...] toda:] večno bivajoče, kolikor je večno bivajoče, ni v času, saj ni zaobseženo od časa, pa tudi njegovo bivanje ni merjeno s časom: argument za to je, da od časa tudi ničesar ne utrpeva, saj ne biva v času.”
- “Zdaj je v enem pomenu isti, v drugem pa ni isti. Kolikor je zaporedje, je različen [...], toda njegova podlaga <*hypo-keimenon*> je identiteta. [...] Jasno je tudi: če ne bi bilo časa, ne bi bilo *zdaja*, in obratno.«
- “Ali bi čas bival, če ne bi bilo duše? [...] Če v naravi ne šteje nič drugega kakor duša oziroma um duše, potem ni mogoče, da bi čas bival, ko ne bi bilo duše.”

Aristotel
(384 – 322)

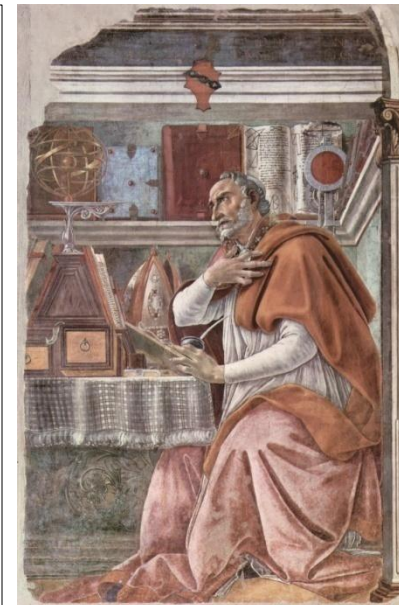

grška klepsidra;
Ktesibios,
ok. 270 pr. n. š.

“Le v duši bivajo časi ...”

Avrelij Avguštin je v *Izpovedih* zapisal znamenite misli o času:

- “...govor ne pozna nobene besede, ki bi mu bila bolj domača in znana in bi jo bolj pogosto rabil kakor besedo čas! In res jo vseskozi razumemo, ko jo govorimo, in razumemo tudi, če jo slišimo koga drugega govoriti. [...] Kaj je torej čas? Če me nihče ne vpraša, vem; če pa ga hočem na vprašanje razložiti, ne vem. Vendar si upam z gotovostjo trditi, da ne bi bilo preteklega časa, če ne bi nič prehajalo, da ne bi bilo prihodnjega časa, če ne bi nič prihajalo, in ne sedanjega časa, če ne bi bilo nič pričujoče.” (XI. 14)
- “Kolikor je doslej jasno in očitno, je to, da niti prihodnost ne biva niti preteklost. Potemtakem pravzaprav ne moremo reči: trije časi so – pretekli, sedanji in prihodnji. Natančneje bi se reklo takole: trije časi so – sedanjost glede na preteklost, sedanjost glede na sedanjost in sedanjost glede na prihodnost. Zakaj le v duši bivajo časi kot te vrste trojstvo, drugje jih ne vidim: sedanjost glede preteklosti je spomin, sedanjost glede sedanjosti je vpogled, sedanjost glede prihodnosti je pričakovanje.” (XI. 20)

Sv. Avrelij Avguštin
(354 – 430)
freska Sandra
Botticellija, 1480,
Ognissanti, Florence

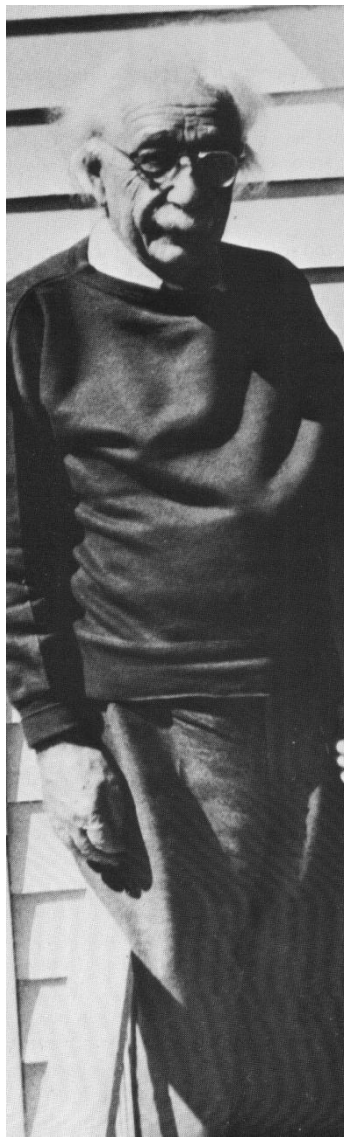
Trije pomeni nesmrtnosti

John Leslie, kanadski filozof in kozmolog, v knjigi z naslovom *Nesmrtnosti v bran* (*Immortality Defended*, 2007) razlikuje tri vrste nesmrtnosti:

1. nesmrtnost “po Einsteinu”: zamisel, da je vsak dogodek (in tudi vsako bitje, s človekom vred) neminljiv v statičnem štirirazsežnem prostoru-času, v “časovni pokrajini” <*timescape*> ali “vesoljnem bloku” <*block-universe*>, tako kot ostajajo predmeti realni v prostoru tudi potem, ko se oddaljimo od njih;
2. nesmrtnost kot “po-življenje” <*afterlife*>, posmrtno življenje “onstran”, “drugje”, po tradicionalnem prepričanju v nebesih, nemara tudi v vicah ali celo peklu, tj., teistična eshatološka nesmrtnost posameznih duš, po krščanskem nauku tudi vstalih teles ...
3. nesmrtnost kot nadaljevanje “naših življenjskih vzorcev” <*life-patterns*>, tj. nesmrtnost “v neminljivi prisotnosti enega samega bivanja, ki nosi naše življenjske vzorce do smrti, po njej pa bo nosilo življenjske vzorce vseh naših zanamcev; to edino bivanje naj bi bilo naše veselje ali božanski um <*divine mind*>, v katerem je to veselje vsebovano”. – Pri tej nesmrtnosti tretje vrste gre za *neosebno* neminljivost “substance”, duha in/ali materije, substance kot nosilke “življenjskih vzorcev” (genov, podob, besed, misli, dejanj ...).

“Vsa zavestna bitja so na neki ravni eno sámo” (Leslie, 68).

Preteklost, sedanost, prihodnost ... so le neka iluzija?

Albert Einstein je v sožalnem pismu ob smrti svojega starega prijatelja Michela Bessa leta 1955, le slab mesec pred lastno smrtjo, zapisal znamenite, pogosto citirane besede:

- “On je zdaj le malo pred menoj v slovesu od tega čudnega sveta. To ne pomeni ničesar. Za nas, fizike po prepričanju, ima razločevanje med preteklostjo, sedanostjo in prihodnostjo le pomen iluzije, četudi trdovratne.”

Michael Lockwood, filozof znanosti, še posebej problematike časa, v knjigi *The Labyrinth of Time* (2005) pravi:

- “Resno jemati prostor-čas pomeni videti vse, kar je kadarkoli obstajalo ali se je kadarkoli zgodilo, ob kateremkoli času in na kateremkoli kraju, kot ravno tako resnično kakor to, kar je vsebovano tu in zdaj.”

Toda – ali človek sploh zmore *to* vzeti resno? “Poprostorjenje časa” v vsečasnem “vesoljnem bloku” prostora-časa poraja, med drugim, če *to* razumemo kot nesmrtnost, dva problema:

1. problem determinizma
2. problem izbora.

Večnost kot “večni trenutek”

Nesmrtnost “tretje vrste”, ki jo Leslie imenuje “nesmrtnost v substanci”, kot smo rekli, ni mišljena samo “materialistično”, niti samo biološko (kot nadaljevanje v potomcih, ohranjanje “vzorcev” itd.), temveč jo je mogoče razumeti tudi v stari mistični (ali gnostični) varianti: večnost kot “večni trenutek” (*kairós*).

O tej nesmrtnosti pa znanost ne more kaj dosti povedati, saj ne gre za kakšno fizikalno “vsečasnost” kakor pri prvi in drugi, temveč gre za “mistično” presežnost, ki se ji lahko s filozofskimi formulami le približujemo, lahko jo imenujemo: “transcendenca-v-imanenci”, “eno-v-vsem”, “isto-v-drugem” ipd. Tu gre za duhovno *izkušnjo*, ne le za pojme.

In tako znova obstanemo pred tisto staro, večno uganko:

Kaj je čas? ... in pred ono drugo – in isto – Uganko:

Kaj je večnost? Je mogoče ujeti večnost v trenutek, jo je mogoče najti v “zrnu peska”, kot je rekel William Blake?

Le kako naj prikličemo in potem tudi *ohranimo* v sebi tisti *kairos*, “sveti čas”, presežni trenutek, v katerem vsaj zaslutimo, morda pa tudi izkusimo to “sedanjo večnost”?

Kairos, rimski relief po originalu grškega kiparja Lizipa (Lysippos), marmor, ok. 340 pr. n. š., iz Trogirja, zdaj v Muzeju antikvitet, Torino

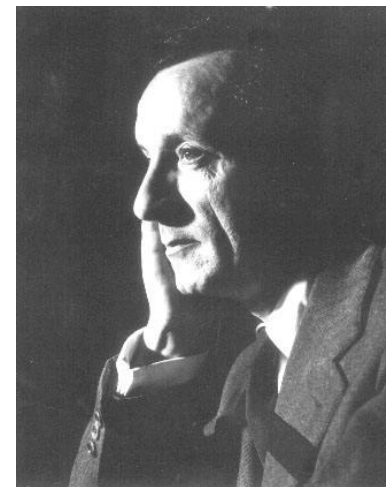
“Biti sedaj, pomeni biti od nekdanj in biti za vedno”

Maurice Merleau-Ponty, francoski filozof-fenomenolog, je v svoji glavni knjigi, *Fenomenologiji zaznave* (1945), zapisal:

- “Kar smo doživeli, za nas je in vselej ostaja, starec se dotika svojega otroštva. Vsaka sedanost, ki nastane, se potopi v čas kot žig in teži k večnosti. Večnost ni neki drug red nad časom, temveč je atmosfera časa.” (prev. str. 422)
- “Jaz nisem zase le v tem trenutku, sem tudi danes zjutraj in v prihajajoči noči, moja sedanost pa je tako ta trenutek kot tudi ta dan, to leto in moje življenje v celoti.” (str. 427)

* * *

- Jaz pa dodajam: moja “bežna večnost” je tisto, kar sem že tolikokrat prepoznal, a še nikoli do kraja spoznal – vendar “nekako” vem: to je *čisti presežek minevajoče sedanosti, čas, “premagan” v zrenju*.
- Lahko bi rekel tudi – če bi uporabil parafrazo Schellingove misli “Neskončno, upodobljeno kot končno, je lepota” – : *kairos*, “večni trenutek”, je *kakor umetnina*: prisotnost večnosti v času.

Maurice
Merleau-Ponty
(1908–1961)